

Subjects of criminological support for economic security of Ukraine

Суб'єкти кримінологічного забезпечення економічної безпеки України

Vasyl Sazonov

Key words:

criminological provision, economic security, enterprise's security, subjects, interaction, coordination, sustainable development, economic growth.

Ключові слова:

кримінологічне забезпечення, економічна безпека, безпека підприємства, суб'єкти, взаємодія, стабільний розвиток, економічне зростання.

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах постійних економічних трансформацій, характерних для нашої країни, усе більш актуальним стає питання гарантування національної безпеки України, зокрема, у розрізі такої її складової частини, як економічна безпека.

Сучасна система міжнародної безпеки перебуває у процесі глибокої трансформації, під впливом процесів глобалізації. Унаслідок цього формуються принципово нові риси світового порядку, а міжнародні процеси проявляються у вигляді суперечливих тенденцій, постійно виникають нові виклики та загрози міжнародній безпеці.

Динамічність змін, які відбуваються в сучасному суспільстві та сучасному світі, безпосередньо впливає на стан національної безпеки України, вони змушують суспільство, науковців і практиків знаходити адекватні відповіді на нові виклики та загрози.¹

Одним з основних центральних елементів у структурі механізму гарантування економічної безпеки є суб'єкти здійснення цієї діяльності. На сьогодні це широке коло інституцій – державних, недержавних органів і установ, громадських формувань, окремих громадян. Але варто чітко усвідомлювати, що в даному специфічному напрямі пріоритетною є система суб'єктів, що складається переважно з державних органів, основним завданням яких є протидія економічній злочинності, тобто органів, які діють у межах кримінального судочинства. Ця система досить розгалужена, складна і перебуває в постійному розвитку. На практиці є низка проблемних питань щодо ефективності протидії економічній злочинності, отже, належного гарантування економічної безпеки держави.

Ця вимога на сьогодні є надзвичайно актуальною. Дисбаланс між безпрецедентним зростанням рівня злочинності в економічній галузі та рівнем антикриміногенного впливу з боку держави на нього призводить до значних втрат не тільки в економічній, а і в соціальній та інших сферах суспільного життя. У цьому контексті створення впорядкованої та взаємоузгодженої системи протидії економічній злочинності стає першочерговим завданням держави.

Необхідне формування злагодженого механізму забезпечення діяльності із протидії економічній злочинності шляхом ужиття всіма державними і суспільними інститутами правових, економічних, адміністративних, політичних та інших заходів впливу.

Тому дослідження закономірностей функціонування системи суб'єктів протидії економічній злочинності, окреслення їх чіткого кола та визначення основних завдань і функцій за різними рівнями та відомствами є актуальним напрямом кримінологічної науки і виступає метою даної публікації.

¹ Грищенко І.М., Новікова О.Ф. Економічна безпека України : монографія / за ред. В.Г. Федоренка. Київ : ТОВ «ДКС-центр», 2017. С. 13.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економіка завжди була і залишається однією з основних сторін суспільного життя, базисом існування та стабільного розвитку держави, і питання щодо протидії злочинності в цій площині цікавлять як учених-кримінологів, так і практичних працівників правоохоронних органів. Дослідженню вищезазначених проблем присвячено численні праці таких учених, як: В.Т. Білоус, А.М. Бойко, А.Ф. Волобуєв, О.Г. Кальман, О.М. Литвинов, І.В. Маслій, Т.В. Мельничук, В.М. Попович, І.К. Туркевич, В.П. Філонов, С.С. Чернявський, В.І. Шакур, В.Ю. Шепітько й інші. Визначаючи їхній вагомий внесок у розвиток наукових засад протидії економічній злочинності, водночас варто зазначити недостатню увагу до суб'єктної складової частини кримінологічного гарантування економічної безпеки. Зважаючи на досить широке суб'єктне коло, покликане здійснювати діяльність із протидії економічній злочинності, окремі ланки якого функціонують у різних сферах соціальної діяльності, залишається чимало дискусійних аспектів, що потребують подальших наукових пошуків.

Виклад основного матеріалу. Кримінологічне забезпечення являє собою створення умов, у результаті яких має настати сприятлива для діяльності суб'єктів протидії злочинності ситуація або їх множина. Інакше кажучи, це допоміжна діяльність у вигляді створення сприятливих умов для здійснення відповідними суб'єктами впливу на злочинність із метою зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до певного рівня.² Водночас суб'єкти протидії злочинності є базовим елементом структури механізму протидії злочинності. Ця діяльність прямо або опосередковано здійснюється всіма ланками державної й суспільної системи. Тому в широкому значенні у протидії злочинності беруть участь представницькі органи, органи виконавчої влади, суди; увесь комплекс підприємств, установ, організацій, що функціонують у різних сферах соціальної життєдіяльності; громадські об'єднання й окремі громадяни.³

Підтримання належного рівня економічної безпеки є пріоритетним завданням усіх інститутів державної влади в Україні, адже вона являє собою одну з основних, визначальних складових частин системи національної безпеки України. На сьогодні в Україні існує достатньо велика кількість загальних і спеціальних суб'єктів протидії економічній злочинності.

Загальними суб'єктами протидії економічній злочинності варто визнати Президента України, Кабінет Міністрів України, Верховну Раду України, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, громадські організації, які протидіють економічній злочинності на загальносоціальному рівні, їхня діяльність спрямована на захист саме суспільства від економічної злочинності. Вони вживають низку заходів соціально-економічного, організаційно-управлінського, ідеологічного, культурно-виховного спрямування, які націлені саме на вирішення нагальних соціальних проблем і суперечностей у країні та мають позитивний вплив на відповідні сфери суспільних відносин.

Виходячи з функціональних характеристик, на сьогодні спеціалізованими суб'єктами протидії економічній злочинності є Служба безпеки України, органи прокуратури, Департамент захисту економіки Національної поліції України, Державна фіскальна служба, Національне антикорупційне бюро України, казначейська служба, Державна служба фінансового моніторингу України, Державна аудиторська служба України та Рахункова палата. Вони являють собою систему органів протидії економічній злочинності.

Діяльність вказаних суб'єктів реалізується переважно на спеціально-кримінологічному рівні, має за мету цілеспрямований вплив на профілактику злочинів у сфері економіки, виявлення, мінімізацію або нейтралізацію чинників її виникнення.

Проте, зважаючи на значну розгалуженість таких органів за різними відомствами та рівнями, існують прогалини в кадровому забезпеченні, їхня діяльність подекуди законодавчо не врегульована, функції чітко не визначені й іноді дублюються, у зв'язку із чим є подекуди неефективною, що зумовлено насамперед таким:

- відсутністю механізмів практичної реалізації запобіжних заходів;
- застарілими методами протидії кримінальним загрозам у сфері публічних фінансів, що застосовуються в роботі правоохоронних органів;
- низьким рівнем функціональної взаємодії між контролюючими та правоохоронними органами;
- дублюванням функцій окремих суб'єктів під час реалізації конкретних заходів протидії економічній злочинності;

² Кримінологія : Академічний курс / кол.авторів ; за заг. ред. О.М. Литвинова. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2018. С. 187.

³ Литвинов О.М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : монографія. Харків : Вид-во ХНУВС, 2008. С. 42.

- відсутністю єдиної інформаційної системи державних органів, конкуруванням між правоохоронними органами та високим рівнем стороннього впливу на них;
- недосконалістю методики збирання, оброблення й аналізу інформації;
- незбалансованістю між здійснюваними заходами загальносоціального та спеціально-кримінологічного характеру;
- високим рівнем корумпованості державного апарату, зокрема правоохоронного;
- відсутністю якісно нового нормативно-правового підґрунтя діяльності відповідних органів;
- відсутністю моніторингу ефективності реалізованих заходів;
- низьким рівнем довіри та співпраці між правоохоронними органами та населенням;
- відсутністю прозорості під час проведення конкурсів на заміщення вакантних посад, а також спеціальних перевірок, наявністю корупційних зв'язків у разі призначення на роботу в контролюючі органи;
- відсутністю уніфікованих із закордонними правоохоронними інституціями методів виявлення та розслідування економічних злочинів, скоєних із використанням можливостей транснаціональних злочинних угруповань та складних фінансових схем.

Крім того, суб'єкти протидії економічній злочинності зазнають керівного впливу з боку різних відомств, як своїх, так і координуючих чи контролюючих, тобто діє принцип подвійного підпорядкування. Це створює дисбаланс у вигляді конкуренції рішень, директив, вказівок, розпоряджень. У процесі здійснення своїх повноважень суб'єкти протидії економічній злочинності впливають на різні, досить складні об'єкти. Тому кожний із таких суб'єктів має свою специфіку, складну структуру, властиву системним утворенням, що проявляється в закономірностях їх правового забезпечення й особливостях функціонування.

Отже, кожний суб'єкт протидії злочинності, у даному випадку економічній, має всі ознаки системного утворення. Це організаційно-управлінське утворення, що має структурні підрозділи й окремих виконавців, вони пов'язані у своїй діяльності штатною й організаційною залежністю. Водночас кожний суб'єкт у процесі здійснення своїх повноважень не втрачає своєї індивідуальності та специфіки. У кінцевому підсумку система суб'єктів кримінологічного забезпечення протидії економічній злочинності повинна функціонувати узгоджено, тому її складові елементи взаємопов'язані однією метою, взаємозалежні у способах її досягнення за чіткої диференціації завдань і функцій. Це висуває вимогу необхідності постійного узгодження діяльності всіх суб'єктів протидії економічній злочинності з метою усунення розбіжностей, дублювання та суперечностей.

Також вагомою проблемою сучасного правозастосування є транснаціональний і дедалі більш складний характер злочинності, а також високий суспільний попит на ефективність органів державного управління взагалі та правоохоронної системи зокрема.

У зв'язку з вищезазначеним варто вказати, що перед державою гостро постало питання про необхідність розроблення комплексної стратегії протидії економічній злочинності, метою якої варто визначити усунення прогалин у регулюванні економічних відносин, створення комплексної нормативно-правової бази протидії економічній злочинності й усунення негативних її тенденцій.

Комітетом із питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України розроблено проєкт закону України «Про Національне бюро фінансової безпеки України». Його метою є створення організаційно-правових засад діяльності Національного бюро фінансової безпеки України, головним завданням якого є гарантування фінансової безпеки держави шляхом побудови на основі використання нових ризик-орієнтованих методів кримінального аналізу комплексу своєчасного виявлення й усунення системних загроз у сфері публічних фінансів, запобігання їх виникненню в майбутньому.

Для впровадження дієвої реформи із протидії кримінальним загрозам у сфері фінансової безпеки держави необхідно:

- створити єдиний правоохоронний орган, завданням якого буде виявлення й усунення системних загроз у сфері публічних фінансів, запобігання їх виникненню в майбутньому;
- створити єдиний аналітичний центр концентрації й аналізу інформації про стан фінансової системи держави, що збиратиметься державними органами й органами самоврядування;
- запровадити нову модель організації правоохоронної діяльності, керованої аналітикою, так звану модель ILP (Intelligence Led Policing), що застосовується аналогічними підрозділами правоохоронних органів країн Європейського Союзу й Організації з безпеки та співробітництва в Європі;

- створити підґрунтя для переходу державних контролюючих органів від наглядово-каральної до профілактично-сервісної моделі роботи.⁴

Ця законодавча ініціатива свідчить про необхідність постійного кримінологічного супроводу діяльності суб'єктів протидії економічній злочинності з метою визначення основних напрямів протидії, здійснення аналітичного опрацювання інформації, виявлення криміногенних чинників і вжиття заходів для їх усунення. Кримінологічний супровід діяльності суб'єктів протидії економічній злочинності базується на кримінологічному моніторингу, прогнозуванні та плануванні. Адже саме ці види діяльності зумовлюють науково обґрунтовані рекомендації щодо організаційно-методичних аспектів роботи в даному напрямі.

Саме розроблення концептуальних положень, що становлять систему наукових знань про закономірності і тенденції запобігання і протидії економічній злочинності, лежить в основі практичних рекомендацій з їх утілення. Від якості кримінологічного забезпечення діяльності із протидії злочинності залежить її ефективність, яка зумовлюється результативністю співпраці наявної загальнодержавної системи суб'єктів гарантування економічної безпеки у зв'язку із правовим статусом, об'ємом і межами повноважень кожного суб'єкта протидії злочинності, його місця та ролі в механізмі державного управління.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у результаті розгляду суб'єктного складу кримінологічного забезпечення протидії економічній злочинності варто акцентувати увагу на його широкій розгалуженості, цілеспрямованості діяльності, що здійснюється з використанням специфічних заходів, методів, форм. Усі ці суб'єкти утворюють впорядковану та взаємоузгоджену систему суб'єктів протидії економічній злочинності. Але для загальних суб'єктів протидії в даному напрямі ця діяльність не є основною, профільною. Спеціальні ж суб'єкти реалізують специфічні цілі та завдання, які безпосередньо спрямовані на гарантування економічної безпеки на різних ланках функціонування економічного механізму держави, і вказана діяльність для них є спеціально обумовленою. Тому ефективність їхньої діяльності є важливою складовою частиною і запорукою успішного функціонування системи протидії економічній злочинності. Однак варто констатувати наявність суттєвих недоліків реалізації суб'єктами покладених на них обов'язків. До них можна віднести і розосередженість громіздкої мережі суб'єктів гарантування економічної безпеки за різними відомствами, і відсутність чіткої взаємодії між ними, і розмитість та неконкретність їхніх повноважень тощо.

Крім того, наявні суттєві недоліки в нормативно-правовому забезпеченні реалізації покладених на них обов'язків. Чинні нормативно-правові акти, якими врегульовано діяльність відповідних суб'єктів, розосереджені за часом ухвалення, мають суперечливий зміст, що суттєво ускладнює їх застосування і знижує ефективність реалізації основних положень.

Усунення визначених проблем, що виникають у зв'язку з реалізацією функцій, покладених на суб'єктів протидії економічній злочинності, дозволить повною мірою реалізувати їх, забезпечивши тим самим захист суспільства, держави й окремих громадян від злочинних посягань в економічній сфері.

Анотація

Охарактеризовано суб'єктний компонент кримінологічного гарантування економічної безпеки України. Акцентовано увагу на відсутності чітко визначеного кола суб'єктів здійснення цієї діяльності, невизначеності їхніх завдань і функцій, розпорошеності за різними рівнями і відомствами.

Summary

The current level of economic security in Ukraine is characterized as a low one. It is due to the presence of a large number of internal and external economic threats. Taking into account the basic nature of the economy, the author has stated the negative impact of the deterioration of the country's economic security on all spheres of society's activity. The subjects of ensuring economic security have been determined as one of the main

⁴ Про Національне бюро фінансової безпеки України : проєкт закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63676.

elements in the structure of the mechanism of this activity. It is implemented by a rather broad range of institutions, individual branches of which operate in various sectors of the economy.

These patterns of the functioning of the system of subjects in counteracting economic crime have been defined. The author has outlined their clear range, the main tasks and functions at different levels and departments as the basis for further elimination of differences and contradictions that create a certain negative imbalance in the successful counteraction to crime in this direction, which is the topical and relevant issue, the discussion aspects of which require further scientific research.

Nowadays, there is a sufficiently large number of general and special subjects in combating economic crime in Ukraine. However, considering the significant branching of such agencies and persons according to different departments and levels, the author has determined a number of negative aspects, which are manifested in the inconsistency of their activities, gaps in regulatory, personnel, logistic provision, weakening of communicative, coordinating and controlling functions, non-specificity of tasks and uncertain ways of solving them. As a result, there is a high demand for the effectiveness of public administration and the law enforcement system.

The author has emphasized that elimination of certain problems that arise in regard to the implementation of the functions entrusted to the subjects combating economic crime will allow them to be fully realized, by ensuring the protection of society, state and some citizens from criminal encroachments in the economic sphere.

The author has summarized that the state faces the urgent issue on the necessity to develop a comprehensive strategy for combating economic crime in order to create organizational and legal principles for the activities of the subjects of criminological provision of Ukraine's economic security and to remove systemic threats in this area in order to develop an effective mechanism for ensuring economic security of the country through consolidation of the efforts of all state and social institutions.

Використана література:

1. Грищенко І.М., Новікова О.Ф. Економічна безпека України : монографія / за ред. В.Г. Федоренка. Київ : ТОВ «ДКС-центр», 2017. 462 с.
2. Кримінологія : Академічний курс / кол. авторів ; за заг. ред. О.М. Литвинова. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.
3. Литвинов О.М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : монографія. Харків : Вид-во ХНУВС, 2008. 466 с.
4. Про Національне бюро фінансової безпеки України : проєкт закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63676.